

Boekbespreking

H. Haeupler & P. Schönfelder, *Atlas der Farn- und Blütenpflanzen der Bundesrepublik Deutschland*, Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart, 1988, 768 pag., DM 68, ISBN 3-8001-3434-9.

De langverwachte atlas van Duitsland is uit! Ook voor de Nederlandse floristiek is het boek zo belangrijk, dat een wat uitvoeriger bespreking op haar plaats is.

Het fraai uitgegeven werk is voor een verbazingwekkend lage prijs uitgegeven, zodat het binnen het bereik komt van vele floristen. Bijzonder plezierig is dat de gehele Duitse flora in één en hetzelfde (kloeke) deel staat. Hoofdbestanddeel van het boek zijn de 2490 verspreidingskaarten van de flora van West-Duitsland (inclusief West-Berlijn). Elke kaart (13 × 8 cm) heeft als gekleurde ondergrond de voor normale atlassen gebruikelijke (zee)-hoogteklassen-indeling (0–100 m groen, 100–200 m geel, 200–500 m lichtbruin, etc.). Samen met de 30 overlaykaarten die klimaat, geologie en bodem betreffen, biedt dat de mogelijkheid om globale inzichten omtrent de verspreiding van de soorten te verkrijgen.

De atlas telt 2084 blokken (inclusief de grensblokken). De normale blokken zijn ruim vier maal zo groot als de Nederlandse, namelijk 11 × 11 km². Ondanks die grootte zijn de onderlinge verschillen in verspreidingspatronen binnen Duitsland vaak verrassend duidelijk. Het gemiddelde aantal soorten per Duits atlasblok bedraagt 630 (minimaal 300, maximaal circa 1000), waarbij opvalt dat het aantal toeneemt van het vlakke Noordwesten naar het bergachtige Zuidoosten.

De Duitse atlas is grotendeels gebaseerd op *inventarisatiewerk in de periode 1970–1980*. Het bestand is aangevuld met oudere inventarisaties en literatuurgegevens. Hoewel de symbolen op de kaarten verdeeld zijn in die van vóór en na 1945 is hier toch geen sprake van een dubbele inventarisatie (zoals die van Nederland). Daardoor kan op de kaarten alleen *achteruitgang* worden afgelezen, terwijl verschuivingen in de verspreiding of toename niet zichtbaar wordt. Een en ander betekent overigens dat de Duitse atlas in de praktijk (ondanks de 'officiële' datumgrens van 1945) een actueler beeld van de verspreiding van planten geeft dan de Nederlandse atlas.

Een ander belangrijk verschil met de Nederlandse atlas is, dat *verschillende tekens* zijn gebruikt voor vindplaatsen waar de planten als 'wild' of 'ingeburgerd' worden beschouwd, terwijl daarnaast ook een apart teken wordt gebruikt voor vindplaatsen waar de plant als 'neofiet' wordt beschouwd (dus de vindplaats in recente tijd bereikt heeft, bijvoorbeeld via bodemtransport). Hoewel dit onderscheid een subjectief karakter heeft, geeft het gebruik van deze verschillende tekens een belangrijke extra dimensie aan de verspreidingskaarten. Het is eigenlijk jammer, dat iets dergelijks voor de Nederlandse atlas niet gedaan is. Door het gebruik van die verschillende tekens valt het op dat er soms verschillen in opvatting bestaan tussen de floristen van Duitsland en Nederland over indigeniteitskwesities, maar dat maakt het boek alleen nog maar interessanter!

Ook een derde type probleem is in de Duitse atlas anders opgelost dan in de Nederlandse. Dit betreft de presentatie van karteringsresultaten waarbij taxonomische problemen een rol spelen. In de Duitse atlas worden in zulke gevallen meestal alleen kaarten gegeven van het *sensu lato*-taxon, terwijl de 'werkkaartjes' van de 'kleinere' taxa (bijvoorbeeld van de ondersoorten) meestal niet in de atlas opgenomen zijn. (In de Nederlandse atlas is in zulke gevallen met varianttekens gewerkt voor de *sensu lato*-gegevens en met de reguliere tekens

voor de *sensu stricto*-gegevens). Het 44 pagina's tellende Speciale Deel is uitgetrokken voor een verantwoording van de taxonomische achtergronden van de kaarten, inclusief opmerkingen over indigeniteit etc.

Uitermate boeiend zijn natuurlijk de feitelijke kaarten zelf, en met name die welke verschillen laten zien tussen de verspreidingsbeelden in Nederland en Duitsland. De kaart van *Rumex palustris*, bijvoorbeeld, geeft een verspreidingsbeeld van een stroomdalplant; in het laagland van Nedersachsen is de soort zeer weinig waargenomen. Direct over de grens in Nederland is de soort opvallend algemener en beslist geen stroomdalplant. De kaart van de nauwverwante soort *Rumex maritimus* toont ook een beeld dat nogal afwijkt van het Nederlandse: terwijl deze soort in Nederland sinds 1950 een (ruime) verdubbeling van het aantal atlasblokken toont (van 256 naar 560), is in het laagland van Nedersachsen een opvallend sterke achteruitgang zichtbaar! Hoe zulk soort verschillen beoordeeld moeten worden, is voorlopig volslagen onduidelijk. Maar het bestaan van zulke verschillen hoort een goede aanleiding te zijn om de nog spaarzame contacten tussen floristen aan weerszijden van de grenzen te stimuleren; het is immers aannemelijk dat de planten zelf geen notie hebben van het bestaan van landsgrenzen ...

Ook in een ander opzicht lijkt het of de landsgrens voor de planten een betekenis zou hebben, namelijk als echte verspreidingsgrens. Zo komen in Duitsland in de grenshokken met Nederland onder andere de volgende soorten voor, die in Nederland nooit, of hoogstens verwilderd of adventief, gevonden zijn:

Silene dichotoma, *Ranunculus platanifolius*, *Fumaria parviflora*, *Cardamine parviflora*, *Lunaria rediviva*, *Sempervivum tectorum*, *Potentilla collina*, *Genistella sagittalis*, *Trifolium ochroleucon*, *Oxalis corniculata*, *Geranium sylvaticum*, *Polygala amara*, *Epilobium collinum*, *Peucedanum ostruthium*, *Symphytum asperum*, *Stachys annua*, *Solanum luteum*, *Physalis alkekengi*, *Veronica spicata*, *Carex binervis*, *Carex ornithopoda*, *Carex pauciflora* en *Epipactis microphylla*. Naar sommige van die soorten is in Nederland vergeefs gezocht, maar van andere is denkbaar dat in Nederland over de indigeniteit anders gedacht wordt dan in aangrenzende delen van Duitsland.

Het boek bevat ook 16 pagina's met fraaie kleurenfoto's van 96 merendeels (zeer) zeldzame planten. Merkwaardigerwijs staan er enkele onjuiste namen bij de foto's: fig. 25 is *Cochlearia danica* in plaats van *C. anglica*; fig. 47 is *Meum athamanticum* in plaats van *Conopodium majus*; fig. 93 is een afwijkende *Carex nigra* in plaats van *C. hartmanii*.

Bij een boek van een dergelijke omvang is het onvermijdelijk dat een klein aantal 'stippen' op de verkeerde plaats terecht komen. Zo komen bijna alle stippen van de Zinkboerenkers, *Thlaspi caerulescens* (*T. calaminare*) niet overeen met de stippen op het *sensu lato*-kaartje van *Thlaspi alpestre*, en staat op het kaartje van *Carex dioica* een stip op Nederlands grondgebied op een plaats waar deze niet eerder werd waargenomen.

Wat heel sterk opvalt, zijn de talrijke verschillen in opvatting over de taxonomie (en in het verlengde daarvan, van de nomenclatuur) tussen de Duitse en de Nederlandse atlas, een duidelijke illustratie van het ontbreken van enig overleg daarover tussen de botanici van de Westeuropese landen.

Het is zonneklaar dat de Duitse atlas een grote aanwinst is voor de botanische kennis in West-Europa, en het is mede daarom zo bijzonder verheugend dat het boek zo mooi verzorgd is en toch voor een zo gunstige prijs verkregen kan worden!

R. van der Meijden